

BOUWSPOREN

UIT DE OORLOG

A. van Drunen

Bij het bouwhistorisch onderzoek in de Bossche binnenstad worden regelmatig bouwsporen aangetroffen die herinneren aan minder goede tijden. Middeleeuwse stadsbranden, belegeringen uit de zestiende en zeventiende eeuw en plunderingen uit de achttiende eeuw hebben hun verwoestende sporen achtergelaten. De angsten die mensen in lang vervlogen tijden hebben moeten doorstaan tijdens deze rampen, zijn niet direct zichtbaar, maar laten zich wel raden. De laatste grote ramp die 's-Hertogenbosch trof, de Tweede Wereldoorlog en vooral de gevechten gedurende de bevrijding van de stad in oktober 1944 hebben hun sporen achtergelaten. In de stad werd zes dagen

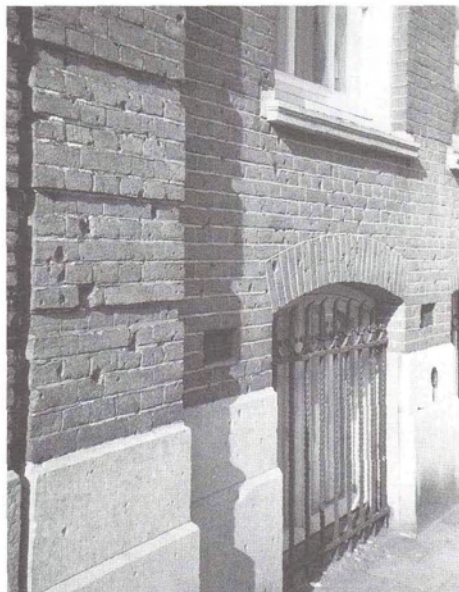
Wederopbouwarchitectuur: Visstraat 27-29 (architect P.M. Knoers, 1951) en 31-33 (architect A. Driessen, 1949) (Foto: BAD, 1994).

gevochten. Het front verplaatste zich dagelijks. De frontlijnen zijn nu nog in het stadsbeeld te herkennen aan de wederopbouwarchitectuur en de herstelde schade aan de huizen.

Op plaatsen waar veel gevochten is zien we nu nog kogelgaten in het wegdek (Graafseweg), of in gevels (vooral in de binnenstad). Na de oorlog hebben veel eigenaren hun gehavende gevels opgelapt door de kogelgaten te vullen met cementmortel. Bij bakstenen gevels werd het oppervlak van de herstellingen daarna zorgvuldig rood gekleurd en van geschilderde schijnvoegen voorzien, zodat het metselwerk er weer gaaf uitzag. Mooie voorbeelden hiervan zijn Korenbrugstraat 1 en de panden op de hoek van de Brede Haven-Visstraat, waar bij de recente restauratie alle kapotte bakstenen keurig vernieuwd zijn. Andere gevels tonen ons tot op de dag van vandaag hun wonden. Kijkt u eens naar de gevel van Oude Dieze 11 of De Roodenburg op de hoek van de Markt met de Marktstraat. Maar ook in andere straten blijkt hevig geschoten te zijn. Een speurtocht door de binnenstad, de Graafseweg en de Muntel kan ons na 50 jaar nog een beeld geven van de gruwelijke strijd.

Terwijl op straat werd gevochten, schuilden de Bosschenaren in de huizen. De diepe middeleeuwse kelders boden een veilig onderkomen. Vaak zaten de mensen er dagen achtereen opgesloten. De onderduikers in

Oude Dieze 11, kogelgaten in voorgevel
(Foto: BAD, 1994).

het pand Hooge Steenweg 6 doodden de tijd met het aanbrengen van tekeningen en teksten op de keldergewelven. Duitsers in SS-uniform, schietgebedjes en een tekening van een angstige man in bed, die tot de zoe- te Moeder van Den Bosch bidt: 'Lieve Vrouwke, geef 'em 'n douwke, dat ie valt in de polder en nie bij ons op zolder'. Boven de man vliegt een VI, waarop de tekst ken- nelijk slaat.

In andere Bossche kelders was geen tijd om te tekenen. De grote kelders onder het pand Hinthamerstraat 100 deden tijdens de be- vrijding dienst als noodziekenhuis van het Rode Kruis. Veel meer dan 30 gewonden konden er in de lage ruimten niet onderge- bracht worden. Wel was er een kinderaf- deling in een van de kelders. Bij het bouwhis- torisch onderzoek, dat onlangs in het pand is uitgevoerd, werd een met beton dichtge-

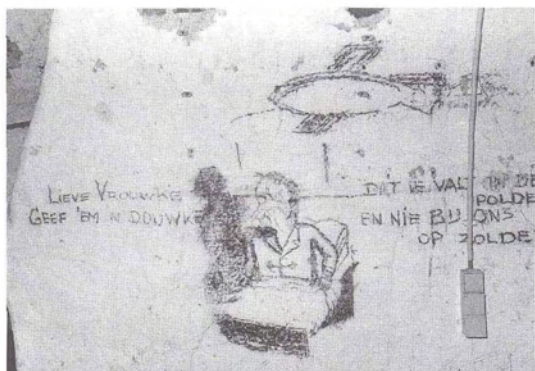
zet gat aangetroffen, dat indertijd in het ge- welf zal zijn aangebracht om brancards naar beneden te laten zakken.²

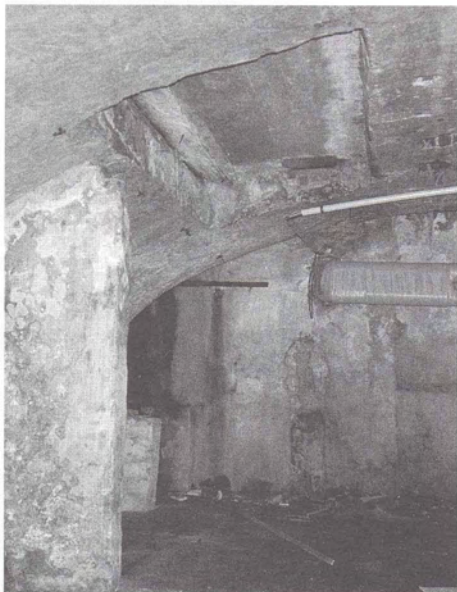
Nog voller moet het geweest zijn in de kel- der onder het pand Hinthamerstraat 21-23. De vroegere bewoners vertelden dat er wel 80 vluchtelingen uit Berlicum hun toevlucht hadden gezocht. Mogelijk is men in het vuur van de strijd de tel kwijtgeraakt, want zoveel mensen in een kelder lijkt praktisch onmo- gelijk. Bij een bouwhistorische waarneming in 1993 bleek dat de kelder slechts circa 20 m² groot was. De betonnen zoldering wijst op een verbouwing ná de oorlog. Zijn er bij die verbouwing kelders gesloopt die we nu niet meer kunnen onderzoeken?

De kelders met zware stenen gewelven boden een veilig onderkomen. Gevaarlijker was het in de bovengrondse ruimten. Ra- men en daken waren niet bestand tegen granaten en artillerievuur. Nu nog treffen we bij restauraties soms het dunne onregel- matige zogenaamde 'crisis-glas' aan, dat na de oorlog als noodvoorziening is aange- bracht.

Ook in menige kapconstructie treffen we nog sporen van granaatinslagen en aantas-

Hooge Steenweg 6, muurtekening in kelder
(Foto: BAD, 1991).

Hinthamerstraat 100 kelder onder het rechter-achterhuis met in het gewelf aangebrachte toegang van het noodziekenhuis (Foto: BAD, 1994).

tingen door vuur aan. Zo heeft de kap van de pastorie Achter de Tolbrug een voltreffer gehad, een spantbeen werd versplinterd. . Het vuur kon gelukkig geen vat krijgen op het harde eikehout, zodat deze prachtige houten constructie nog steeds te bewonderen is. Bij de restauratie is het kapotgeslagen spantbeen hersteld. De oorlogsschade is echter zichtbaar gebleven.

De panden in de Visstraat hebben het zwaarder te verduren gekregen. Een aantal moest geheel worden vernieuwd. De panden op de hoek met de Brede Haven zijn, zo bleek tijdens de recente verbouwing, in 1945 met primitieve middelen hersteld. Bouwmaterialen waren schaars in die tijd. Op allerlei manieren trachtte men aan materialen te komen. Het nieuwe hout voor de kap van Brede Haven 5 was echter zo dun

en slecht van kwaliteit, dat de kap bij de laatste restauratie geheel vernieuwd moest worden. Zo verdwijnen stukje bij beetje de sporen van de gevechten uit 1944. Het is van belang deze recente episode uit de Boscse geschiedenis net zo goed te documenteren als de bouwsporen uit het verdere verleden van de stad.

De bouwsporen, de keramische beeldjes van de Zoete Moeder van Den Bosch, die uit dankbaarheid in veel gevels zijn aangebracht, en het Welsh Division Memorial moeten de oorlogsherinneringen levend houden, ook voor de na-oorlogse generaties.

Hinthamerstraat 21/23, beeldje Zoete Moeder in de voor-gevel. In de kleine kelder van dit huis zaten tijdens de bevrijding veel evacuées uit Berlicum (Foto: BAD 1994).

Noten

1. Zie de bijdrage van H. Willems elders in dit blad.
2. Zie het bouwhistorisch bericht Hinthamerstraat 100 van H. Boekwijt elders in dit blad.

NATIONAAL-SOCIALISTISCHE BOND VAN NEDERLANDERS IN DUITSLAND e.V.

HOOFDKWARTIER: DUSSELDORF, LINDEMANNSTRASSE 7 / TELEFOON 60800

Kring: 16-Peter-Ton.

Hannover, den 2. Februari 1941

Over:

Functionaris: Kring-Secretaris.

Naam:

Adres: Kronenstrasse 22-II.

(Antwoord aan dit adres)

Aan den Raad der Gemeente s.Hertogenbosch

te s.Hertogenbosch.

Kameradem.

Na bespreking met de in Hannover (D) werkzaam zijnde, Hertogenbossche Nationaal-Socialisten, is mij als Secretaris van Kring-16-Peter-Ton te Hannover der Nationaal-Socialistische Beweging, N.S.B. verzocht Uwen Raad het navolgende te verzoeken, en wel:

1. dat te willen bevorderen, dat den door Burgemeester Fr. van Landschot geplaatste gedenksteen in den gewel van het Stadhuis, ten namen van den Engelsche Minister - Chamberlain, waarin deze als zijnde den Vredes stichter wordt aangemerkt, (terwijl hij in werkelijk den Oorlogstichter is geweest) onmiddelijk te doen verwijderen, en niet zoo als momenteel wordt beschermd door een bord (rijwielplaatjing) terwijl wij U verzoeken te willen bevorderen, dat hiervoor in de plaats een gedenksteen wordt aangebracht, "ter gedachtenis aan Adolf-Hitler Führer van het Groot Duitse Rijk en hervormer van Europa".
2. te willen bevorderen, op korten termijn, dat den naam der Prins-Bernhardstraat onmiddelijk wordt verwijderd, en wel op grond van, dat het zeer onwasdig is dat een straat genoemd wordt naar den naam van een Gedetineerde Nederlandsche Officier, en wij U verzoeken te willen bevorderen, dat hiervoor in de plaats wordt gesteld den naam van een onser beste Kameraden Peter-Ton, die op schandelijke wijze door de vroegere democratische terreurbende is vermoord geworden.
9. te willen bevorderen, dat de straat en Pleinnamen vanaf het Ransplein tot aan de Willemsbrug komen te vervallen, en deze in hun geheel te willen noemen "Adolf-Hitlerlaan" naar den grooten Duitse Rijk en Europeesch hervormer
10. wij Uwen Raad beleeft verzoeken, te willen bevorderen, dat geen herbenoeming meer plaats heeft van den huidige Plutocratische Burgemeester Fr. van Landschot, die door ons Nationaal-Socialisten als Arbeidersvijand wordt aangemerkt, en naar onze meening de werkeloosheid in s.Hertogenbosch bevordert heeft.

Vertrouwende dat Uwen Raad aan de in dit verzoek omschreven punten wel Uwe beslissing zal willen geven, teneinde te voorkomen, dat wij ter zijner tijd hierover zelfe zullen moeten beslissen, teken ik mede namens mijne Nationaal-Socialistische Kameraden, die door het vroegere democratisch wanbeheer, gescheiden van U en Kinderen in hun nieuw Vaderland (Duitsland) hun brood moeten verdienen,

Voor Mussert, Ons Volk en Vaderland
Hou-Zee. Heil-Hitler

Document 2: NSB'ers in het buitenland

De 'Nationaal-Socialistische Bond van Nederlanders in Duitsland', eiste in een brief (de afbeelding laat enkele fragmenten zien) onder meer dat Adolf Hitler in de stad met een straatnaam werd vereerd. Ook de 'plutocraat' burgemeester Van Lanschot was hen een doorn in het oog.

In de brief wordt de naam van Peter Ton genoemd, een WA-man die in september 1941 tijdens reletjes in Den Haag door een afgedwaalde NSB-kogel dodelijk werd getroffen en als een 'martelaar' door de nationaal-socialisten werd vereerd (Stadsarchief 's-Hertogenbosch, secretariearchief).